

ПРО ОПЕРАТИВНІСТЬ ВИГОТОВЛЕННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Книга — один з найстаріших і найбільш відомих засобів науково-технічної інформації. Друкована інформація має певні переваги перед іншими видами масової інформації, насамперед за рахунок повноти і фундаментальності. Важлива перевага друкованої інформації — зручність користування нею. Позитивним є також те, що друкована інформація несе не лише соціально-політичну, наукову, технічну, економічну, але й естетичну інформацію.

Одночасно з перевагами друкована інформація, особливо науково-технічні видання, має ряд недоліків. Серед інших (значний фізичний обсяг, швидкість сприйняття інформації за одиницю часу) найбільш істотним є її недостатня оперативність. Монографії виходять через два-три роки після написання, підготовлені до опублікування у наукових збірниках статті чекають один-два роки.

Оскільки сучасний стан науково-технічного книговидання не задовольняє повністю потреб вчених і спеціалістів в оперативній інформації, з'явилися нові носії інформації, які виникли на загальній з книгою основі, але все більше відходять від неї. Зокрема, широко практикуються звіти, доповіді, лекції, для яких характерне прагнення скоротити час підготовки до видання і сам процес видання за рахунок значного скорочення обсягу видань, зменшення їх тиражів, скорочення графічного матеріалу, використання засобів оперативної поліграфії. Однак навіть такі оперативні публікації, як реферати, анотації, експрес-інформаційні збірники і огляди, не прискорюють доведення інформації до читача. Вони дають змогу краще орієнтуватися у потоці інформації, підвищують надійність підбору необхідних праць, але не скорочують інформаційного періоду, тобто часу між завершенням науково-дослідних робіт і повідомленням про отримані результати, певною мірою збільшують його на час, необхідний для випуску інформаційних видань.

Частковим виходом із затруднень, пов'язаних з несвоечасним випуском науково-технічної літератури, були препринти і депоно-

вані рукописи. Однак, як показує практика, препринти не змінили традиційних видів науково-технічних публікацій, а користування депонованими рукописами не знайшло широкого застосування на практиці.

Зараз у теорії і практиці випуску науково-технічних видань спостерігається, як ми вважаємо, дві крайності: академічні видавництва випускають монографії і збірники наукових праць, «затягуючи» випуск цих видань, а органи інформації прагнуть замінити науково-технічні видання інформаційними картками. На нашу думку, така точка зору не зовсім правильна. Різні види науково-технічних видань повинні доповнювати один одного, створювати гармонійну систему науково-технічних публікацій з метою найповнішого задоволення запитів вчених і спеціалістів у літературі. Для цього необхідно систематично вивчати використання і потреби в науково-технічній літературі на основі аналізу запитів книжкової торгівлі та бібліотек.

Необхідно відзначити, що проблеми науково-технічного книговидання вивчаються і досліджуються, але отримані результати не стають надбанням видавництв науково-технічної літератури. Це пояснюється насамперед тим, що дослідження здійснюються різними установами з різною метою, використовуючи різні підходи до вирішення проблеми. Саме тому на порядок денний висувуються проблеми комплексного системного вивчення питань науково-технічного книговидання сучасними методами економіки, книгознавства, кібернетики, математики та інших наук. Це дає змогу приймати рішення на підставі дослідження різноманітних факторів, які впливають на оперативний випуск видань, стан і перспективи книговидання, вишукувати оптимальні напрями розв'язання проблеми. При комплексному системному підході є можливість узгоджувати дії всіх підсистем видавничо-поліграфічного комплексу і зв'язаних з ним окремих народногосподарських комплексів [5, 6, 7, 8]. Такий підхід до вирішення проблеми підвищення оперативності науково-технічної літератури допомагає виявити зв'язки та закономірності, що існують у кожній підсистемі та характерні для всієї системи, класифікувати їх і на цій основі вирішувати питання про підвищення оперативності друкованої науково-технічної інформації.

Видавничо-поліграфічний комплекс як економічна система — це процес перетворення матеріальних, трудових, технічних і грошових ресурсів з метою виробництва необхідної суспільству друкованої інформації, в тому числі і науково-технічної. Основна соціальна функція науково-технічної літератури — служити засобом втілення в життя єдиної державної науково-технічної політики, яка підпорядковує науково-технічний прогрес досягненням головних цілей суспільства. Критерієм оптимальності служить найбільше задоволення потреб суспільства у науково-технічній літературі при найменших витратах на її випуск і найвищій оперативності з врахуванням тих обмежень, які накладаються середовищем. Розвиток науково-технічної літератури постійно

перебуває у центрі уваги КПРС і Радянського уряду, що сприяє прискоренню її випуску, підвищенню якості, вдосконаленню тематичної структури видань.

Оперативність випуску друкованої інформації характеризується системою показників, в якій центральне місце належить показникові тривалості видавничо-поліграфічного циклу. Його запропоновано для характеристики тривалості виготовлення і реалізації друкованої продукції на всіх стадіях видавничого, поліграфічного та книготорговельного процесу [5].

Відсутність в літературі єдності щодо визначення поняття тривалості виробничого циклу створює труднощі методичного характеру, призводить до використання нових термінів і понять. Розглядаючи видавничо-поліграфічну діяльність як комплекс, систему «автор—видавництво—поліграфічне підприємство—книготорговельна організація—читач», цілком правомірно використовувати на практиці термін «тривалість видавничо-поліграфічного циклу», що охоплює період часу, протягом якого рукопис проходить всі стадії обробки, починаючи від здачі схваленого рукопису на редпідготовку і закінчуючи доведенням створеної друкованої інформації до читача [5].

Досвід переконує, що неможливо прискорити випуск видань, не визначивши показника тривалості видавничо-поліграфічного циклу на стадіях створення, відтворення і реалізації друкованої інформації. У зв'язку з цим актуальним є питання про методику визначення цього показника. Тривалість видавничо-поліграфічного циклу залежить від багатьох факторів (характер друкованої інформації, місцеві виробничі умови та ін.). Методичні труднощі визначення видавничо-поліграфічного циклу призвели до того, що розрахункову тривалість його на стадії поліграфічного виробництва знаходили за допомогою спрощених рівнянь, а на стадіях видавничих процесів і книготорговельних операцій взагалі не брали до уваги. Фактичну тривалість видавничо-поліграфічного циклу в останні роки стали визначати лише на стадіях видавничо-поліграфічних процесів. На підприємствах системи Держкомвидаву УРСР цей показник проставляють у формах звіту, він один із пунктів у соціалістичних зобов'язаннях видавництва, поліграфічних підприємств і книготорговельних організацій.

Для виявлення основних напрямків підвищення оперативності науково-технічної літератури проведено аналіз фактичної тривалості видавничо-поліграфічного циклу науково-технічних видань, які вийшли у видавництві при Львівському університеті видавничого об'єднання «Вища школа» за період 1973—1977 рр. Аналіз показав, що фактична тривалість видавничо-поліграфічного циклу видань в 1,4—3 рази перевищує нормативні строки, визначені «Типовими графіками» [1, 11]. Значну питому вагу в загальній тривалості видавничо-поліграфічного циклу займають видавничі процеси. З урахуванням часу на виконання контрольних операцій у видавництві вони становлять 40...52%. У видавничому процесі найбільш тривалою є редакційна обробка рукопису — 75...82%

загальної тривалості редакційно-видавничих процесів. Видавничі операції на стадії поліграфічного виробництва (читання коректур), як правило, не перевищують нормативних строків. Перевищення нормативних строків у процесі редакційно-видавничої підготовки видання відбувається за рахунок доробки автором рукопису при редагуванні, знятті питань, передруку рукопису, вичитці, фактична тривалість яких в два-чотири рази перевищує встановлені нормативні строки.

Процеси поліграфічного виробництва і здача тиражу в книго-торг становлять 48...60% загальної тривалості видавничо-поліграфічного циклу. На стадії поліграфічного виробництва найбільше часу займає виготовлення друкарської форми — 77...82%, друкарські процеси становлять 10...16%, процеси виготовлення тиражу та здачі його в книжкову торгівлю займають 2...13% тривалості видавничо-поліграфічного циклу на стадії поліграфічного відтворення видання.

Результати аналізу тривалості видавничо-поліграфічного циклу свідчать про наявність істотних недоліків в організації редакційно-видавничих, поліграфічних і книготорговельних процесів. Аналіз часу оперативної роботи над виданням у видавництві свідчить, що порушення строків відбувалось через роботу над позаплановими виданнями та коректурами. Недостатньо високої якісний рівень рукописів, що здаються у видавництво, призводить до додаткових затрат часу, коли рукопис повертається авторові на доробку, якщо потребує зміни графічна частина рукопису або в процесі редпідготовки доводиться неодноразово звертатись до автора для з'ясування окремих положень і т. д. Все це призводить до перевищення розміру видавничої і друкарської правки, додаткових коректур. Хоч загалом у видавництві розмір правки не перевищує встановлених нормативами, однак є чимала кількість видань, де розмір правки досягає 25%.

Основна причина порушень нормативних строків тривалості видавничо-поліграфічного циклу — великі міжпроцесні перерви. Деякі з них об'єктивно необхідні у функціонуванні видавничо-поліграфічного комплексу при існуючій організації видавничо-поліграфічного процесу (час на пересилання коректур, час перебування видання на різних стадіях контролю). Однак саме цей фактор істотно не впливає на роботу видавництва. Основна причина полягає в тому, що на всіх стадіях видавничо-поліграфічного процесу рукописи тривалий час перебувають у редакторів, коректорів, друкарок, а книги — у цехах поліграфічних підприємств, експедиціях друкарень і на складах книготорговельних організацій. Зумовлено це насамперед недоліками в оперативному плануванні виробництва, неузгодженістю дій підсистем видавничо-поліграфічного комплексу.

Необхідно відзначити, що за останні два роки у видавництві спостерігається тенденція до скорочення тривалості видавничо-поліграфічного циклу. На стадії редакційно-видавничих процесів ця тенденція більш наочна, ніж на стадії поліграфічного вироб-

ництва. Наприклад, якщо у 1973 р. фактична тривалість видавничо-поліграфічного циклу перевищувала нормативну в 2,7—5 разів, то в 1976—1977 рр. на аналогічних виданнях фактична тривалість випуску видань науково-технічної літератури в 0,7—2,4 рази перевищує нормативні строки. Це пояснюється тим, що за останні роки оперативним плануванням охоплені процеси редакційної підготовки рукописів до здачі їх на виробництво, що позитивно впливає на підвищення оперативності науково-технічної літератури. Введення в дію наказу про удосконалення взаємозв'язків видавництва, поліграфічних підприємств і книготорговельних організацій вносить значні зміни в оперативне планування науково-технічного книговидання, сприяє підвищенню оперативності науково-технічної літератури.

Видавничо-поліграфічний цикл динамічний, він вимагає постійної уваги та регулювання, систематичного вдосконалення нормативних матеріалів, які регламентують його тривалість. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне переглянути і доповнити «Типові графіки», розробити аналогічні графіки для редакційно-видавничих процесів з урахуванням прогресивних методів організації редакційно-видавничого процесу, застосуванням у видавничій діяльності нової техніки і технології.

Аналіз тривалості видавничо-поліграфічного циклу видань науково-технічної літератури, які вийшли у видавництвах, свідчить про наявність значних резервів підвищення оперативності випуску науково-технічної літератури. Основні напрями скорочення тривалості видавничо-поліграфічного циклу — вдосконалення видавничо-поліграфічного процесу, його техніки і технології. Це дасть змогу на стадії редакційно-видавничих процесів уникнути коректурообміну, забезпечити неперервність процесу виготовлення друкованої продукції, що сприятиме підвищенню оперативності науково-технічної літератури. Надзвичайно важливим є також вдосконалення тематичного планування у видавництвах, роботи з авторами, оперативного планування.

На стадії доведення друкованої інформації до читачів необхідно зменшувати час доставки готової книжкової продукції з поліграфічних підприємств і баз книготорговельних організацій у книжкові магазини, удосконалювати процес реалізації науково-технічної літератури, прискорювати процес вивчення попиту на науково-технічні видання, забезпечити надійний зв'язок між всіма підсистемами видавничо-поліграфічного комплексу.

Однак вказані шляхи підвищення оперативності науково-технічної літератури не охоплюють всіх факторів скорочення тривалості видавничо-поліграфічного циклу та підвищення оперативності засобів друкованої інформації. Необхідний більш глибокий аналіз із застосуванням елементів системного підходу.

Список літератури: 1. Временные типовые нормативные сроки нахождения рукописей в дозорном, редакционном и производственном портфелях книжных издательств и методика определения объемных запасов издательских портфелей. — М.: Книга, 1976. 2. Думлер С. А. Поточные методы производ-

ства в машиностроении. — М.: Машгиз, 1953. 3. *Ефимов А. Н.* Производственный цикл в машиностроении. — Свердловск: Машгиз, 1952. 4. *Крайкова Т. Г.* Длительность производственного цикла. — М.: Машиностроение, 1969. 5. *Машталер Р. М.* Экономика полиграфической промышленности. — М.: Книга, 1977. 6. *Машталер Р. М.* Дослідження видавничо-поліграфічного комплексу як економічної системи. — Поліграфія і видавнича справа, 1977, № 13. 7. *Машталер Р. М.* Удосконалення управління видавничо-поліграфічною діяльністю на основі системного підходу. — Поліграфія і видавнича справа, 1978, № 14. 8. *Машталер Р. М.* Экономические проблемы научно-технического прогресса в полиграфии. — М.: Книга, 1978. 9. Организация и планирование полиграфического производства/Под ред. Н. Ф. Чванова и Л. М. Хейфеца. — М.: Книга, 1970. 10. *Теплов Г. В.* Теория и практика планирования на промышленном предприятии. — М.: Экономика, 1970. 11. Типовые графики движения книжных изданий в производстве. — М.: Книга, 1973. 12. *Хейнман С. А.* Экономические проблемы организации промышленного производства. — М.: Госполитиздат, 1961.

L. A. SHVAJKI, R. M. MASHTALER

ABOUT OPERATIVENESS OF SCIENTIFIC TECHNIQUE LITERATURE PRODUCTION

Summary

Scientific technique operativeness is investigated by taking into consideration the «Printing cycle» index.

The ways of «Printing cycle» decreasing and printed information production increasing are given.

Стаття надійшла в редакцію 5. 09. 1979 р.